УДК 82.091

Н.Ә. Хөббитдинова

БАШКОРТ ӘДӘБИЯТЫНДА ФОЛЬКЛОР ИНТЕРТЕКСТЫ МӘСЬӘЛӘЛӘРЕ

В статье в общем плане представляются возможности интертекстуального метода исследования в башкирской литературе. Выявляются интертекстовые связи – связи или «диалоги» между текстами. Автор приводит примеры заимствований фольклорных текстов, использованных в литературном произведении, обращает внимание на то, что иногда они расходятся с его первоначальным фольклорным назначением, вплоть до полного противопоставления. Делается вывод о том, что использование данного метода постмодернизма позволяет глубже выявить семантическую природу фольклоризмов в литературе.

Ключевые слова: башкирская литература, интертекстуальность, фольклор, метод, аллюзия, реминимценция, художественность.

In the article, in general terms, the possibilities of the intertextual method of research in Bashkir literature are presented. Intertext connections are revealed – connections or «dialogues» between texts. The author gives examples of borrowings of folklore texts used in a literary work, draws attention to the fact that sometimes they diverge from its original folklore purpose, up to a complete opposition. It is concluded that the use of this method of postmodernism makes it possible to reveal more deeply the semantic nature of folklorisms in literature.

Keywords: Bashkir literature, intertextuality, folklore, method, allusion, reminiscence, artistry.

Билгеле булганча, әдәбият гыйлемендә фольклор белән әдәбият бәйләнешләре проблемалары шактый тикшерелгән. Бу өлкәдә бигрәк тә А.Н. Веселовский, В.Я. Пропп, Е.М. Мелетинский, В.М. Жирмунский, М.К. Азадовский, У.Б. Далгат, М. Ауэзов, К.Ш. Нурланова, Б.Н. Путилов, Д.Н. Медриш, А.Г. Яхин кебек рус һәм башка милләт галимнәре [Веселовский, 1989; Пропп, 1986; Мелетинский, 1986; Жирмунский, 1979; Азадовский, 1960; Далгат, 1981; Ауэзов, 1959; Нурланова, 1987; Путилов, 1988; Медриш, 1980; Яхин, 1978; 1984] белән беррәттән Кирәй Мәргән (Ә.Н. Кирәйев), Ә.И. Харисов, К.Ә. Әхмәтйәнов, Г.Б. Хөсәйенов, Ә.М. Сөләймәнов, С.Ә. Галин, Г.С. Кунафин кебек башкорт тикшеренүчеләренең [Харисов, 2007; Әхмәтйәнов, 1982; Сөләймәнов, 2009; Хөсәйенов, 1984; Ҡунафин, 2011; Галин, 1972] хезмәтләре мөһим. Тик моңарчы башкорт әдәбиятының художестволы бизәкләре, шул бизәкләрне тагын да ачыграк, яктырак иткән халык иҗатының үзенчәлекле поэтик чагылышын тикшерүләр традицион, калыплашкан әдәби-гыйльми методларга нигезләнә килде. Әмма шул ук вакытта бу җәһәттән яңа карашлы тикшеренүләрнең акрынлап башлануын да күз уңыннан ычкындырырга ярамый [Хөббитдинова, 2005; Хуббитдинова, 2016].

Тәкъдим ителгән әлеге мәкаләнең нигезендә дә, һичшиксез, әле әйтелгән комплекслы – фольклористика, әдәбият гыйлеме, культурология фәннәре мәгънәсендә, эзлекле һәм системалы тикшеренү ысулы ята. Бу очракта гуманитар фәннәр өлкәсенә караган әдәби анализ бернинди дә фәнни-техник, табигать фәннәре өлкәләре белән бәйләнештә түгел. Бу очракта фән күренеше буларак әдәбият белән фольклор өлгеләре анализланып, аларның әдәбияттагы художестволы чагылышы постмодернистик гыйльми мәктәптән билгеле булган *интертекстуальлек алымы* ярдәмендә, ягъни культурология мәгънәсендә каралды. Алга таба сүзебез шушы алым турында.

Совет чорында фәнни эзләнү-тикшеренүләрнең тарихи-материалистик методологиясе марксизм тәгълиматына таяна иде. Гыйльми хезмәтләрдә шушы алым телгә алынып кына кителә дә, гадәттә, шулайрак яңгырар иде: «Методологической основой диссертации (яки башка берәр хезмәт. – *Н.Х.*) явились теоретические положения классиков марксизма-ленинизма о культурном наследии, решения партийных съездов и пленумов ЦК КПСС. Научно-теоретическим ориентиром исследования служили работы советских литературоведов»; «...Теоретической базой нашего исследования послужили работы классиков марксизма-ленинизма по вопросам языкознания и научные труды ведущих деалектологов нашей страны» һ.б. [Сөләйманов, Хөббитдинова, б. 5].

Постсовет чорында исә диссертация белән авторефератларның тиешле җирендә «Методологическую основу работы составляют труды следующих авторов» дип, яңгырашлы исемнәр теземе бирелүчән. Мондый гадәт бүген дә саклана, әмма кулланылган методлар конкрет һәм объектив бирелергә тиеш, әлбәттә.

Шул ук мәлдә фәндә барлыкка килгән төрле карашларның, методологик алымнарның бүгенге көндә дә мөһим булып калуы хакында онытырга ярамый. XX гасырның икенче яртысында илебездә барган «фәнни тикшеренүләрдә комплекслылык», соңрак «системалылык» (системность) кебек ысуллар белән беррәттән, «эшмәкәрлек күзлегеннән чыгып эш итү юлы» (деятельностный подход) дигән методологик карашлар әнә шундыйлардан [Шәрипова, б. 30–31].

Бүген исә төрле фәннәрнең берләшү – интеграция процессын кичерү күренеше күзәтелә. Хәзерге гыйльми хезмәтләрдә методологик ысул итеп телгә алынган комплекслы һәм системалы тикшеренү юлы (подход) файдаланыла. Шушы урында модага әверелеп барган методларга тукталып китү зарурдыр. Аларның нигезендә теге яки бу гыйльми тикшеренүнең максаты һәм бурычларына ярашлы рәвештә төрле фәннәрнең ысулларын, алымнарын, методларын берләштереп карау ята. Комплекслы юл (подход) белән тикшерү дигәндә, аның төрле фәннәрнең (хәтта берничек тә якын булмаган гуманитар һәм техник фәннәр булуы ихтимал) бәйләнешендә алып барылуы күз уңында тотыла. Мәсәлән, фольклор белән әдәбият, әдәбият белән лингвистика, әдәбият белән этнология яки әдәбият белән культурология,

математика, химия яки архитектура һ.б. фәннәрнең бәйләнеше дә булуы мөмкин. Мәсәлән, С.И. Сухих тикшеренүенең гыйльми юллары, ысуллары хакында сүз йөрткәндә, М.М. Бахтинның «Проблемы поэтики Достоевского» дигән хезмәтендә еш кына «полифония»[1], «полифонический роман» кебек музыка өлкәсенә караган терминнарны куллануы хакында да әйтеп үткән иде [Сухих, с. 303]. Яки А.А. Арзамазовның удмурт әдәбияты образлылыгы белән лингвосемантик үзенчәлекләрне берләштереп, филология күзлегеннән каравы җитмәгән, аны хәтта «флористическо-фаунистический блок», «удмуртский континуум», «корреспонденция мифическая» кебек төрле фәннәр өлкәсеннән (ботаника, биология, физика, лингвистика, журналистика һ.б.) билгеле булган терминнарны җәлеп итү сөземтәсендә, удмурт әдәбиятының поэтик үзенчәлекләрен ачыклауда кызыклы нәтиҗәләргә килде [Арзамазов, 2016]. Я булмаса, экиятләрне философия күзлегеннән чыгып, аларны әхлакый сайлау проблемасын (проблема выбора) тикшерүче Л.Ә. Иткулова, мәсәлән, халык иҗатының бу жанрын фольклористика, әдәбият гыйлеме, этнография, археология, философия фәннәре материалларын бергә укмаштырып, файдаланып өйрәнүне хуп күрә [Иткулова, 2002]. Мондый тикшеренүләр *комплекслы* тикшеренү дип атала.

Системалы юл белән алып барылган тикшеренүдә исә (биредә сүз, әлбәттә, әдәбият хакында бара) әдәби әсәрне художестволы әсәр иткән өлешләр төрле методка таянып анализлана. Ягъни әсәр үзе бер структура, система булып чыгыш ясый, әнә шул системаны булдырган сюжет, композиция, мотив яки әдәби формасы, жанры һ.б. мәсьәләләре бер-бер артлы, логик бәйләнешле карала. Аларның үзенчәлекләрен ачык күрсәтү максатында төрле методларга мөрәҗәгать ителә (тарихи-чагыштырма, типологик- яки генетик-чагыштырма, аналитик һ.б.) Мәсәлән, безнең очрактагы әдәби сюжетны булдырган мотив семантикасының фольклор традициясенә нигезләнүе ихтимал. Фольклор традициясенә мөрәҗәгать иткәннән соң гына әдәби әсәрнең художестволы үзенчәлегенә башка күзлектән карап, анда ярыйсы ук чагылыш тапкан фольклор традицияләрен анализлап, кызыклы тәҗрибә, күзәтү ясарга була. Бу очракта әсәрнең поэтик нечкәлекләре бөтен киңлегендә һәм тулылыгында күренеп, төрле төсләрдә ачыграк чагылуы ихтимал. Яки халык иҗатында (экияттә, эпоста, легендада һ.б.) сурәтләнгән фольклор мотивлары, сюжетлары «күз өйрәнгәнлектән» бөтен үзенчәлегендә ачык ук күренми башларга да мөмкин. Әдәбиятта урын алганнары исә яңа художестволы киңлектә (пространство) трансформацияләнеп, көчлерәк чагылуы, хәтта ки аның шулай бөтен сафлыгында, тулылыгында саклануы мөмкин. Ягъни язма әдәбият халык иҗаты традицияләрен язма килеш, ташта бастырылган рәвештә саклап, мәңгеләштерүгә ирешә, үзенә күрә саклау функция-

[1] Кара: **Полифо́ни́я** в теории музыки – склад многоголосной музыки, определяющийся функциональным равноправием отдельных голосов (мелодических линий, мелодий в широком смысле) многоголосной фактуры.

сен үти. Мәсәлән, бу бигрәк тә рус язучылары иҗатында көчлерәк төс ала: халкыбызның «Куҙыйкүрпәс белән Маянһылыу» эпосының бер варианты тулысынча XIX гасырда Т. Беляев әсәрендә («Куз-Курпяч, башкирская повесть, писанная на башкирском языке одним курайчем и переведенная на российский в долинах гор Рифейских, 1809 года» (Казань, 1812) әнә шундый яңача художестволы яктырту табып, фәндә «Беляев версиясе» дип аталып яшәп килә яки шул ук чорда В. Даль тарафыннан шундый ук эшкәртелештә «Заятүләк белән Һыуһылыу» эпосының бер варианты «Башкирская русалка» исеме астында ташка бастырылып, фәндә исә «Даль версиясе» дип аталып йөри.

Тагын шуны искә төшереп китү зарурдыр. Әле үткән гасырның 60–70 нче елларында милли фольклористика өлкәсендә актив эшләгән, башкорт әдәбияты гыйлеменә нигез салучы күренекле галим Ким Әхмәтйәновның «Поэтик образ һәм тарихи контекст» дигән мәкаләсе безнең өчен кызыклы. Анда ул РСФСР Язучылар союзы Оештыру комитетының Икенче (Өфе) пленумындагы Мостай Кәримнең чыгышына сылтама ясап, 20–30 нчы елларда иҗат иткән кайсыбер әдипләребезнең (М. Гафури, Д. Юлтый ишеләрнең), сыйнфый көрәшне тасвирлаган тарихи чорны чагылдырганда, мәҗбүри халык иҗаты, мифологиясе традицияләренә мөрәҗәгать итүләрен билгеләгән иде. Ягъни сыйнфый көрәшне алып баручылар тик изге зат булып, – әкият батырларын, инде дошманнары исә – явыз, кире көчләр лагерен тәшкил итүчән. Шушы моментка галим һәм тәнкыйтьче Ким Әхмәтйәнов бөтен әдәби фикер һәм тормыш закончалыкларына таянып ачыклык кертте. Моны ул «башкорт халкының эстетик аңының мифтан художестволы фикерләүгә күчү» процессында катлаулы юл үтүе белән бәйләде. Һәм шушы процесс барышында борынгы мифик образлар белән заман герое арасында бәйләнешнең булуын билгеләде. Дәверләр артыннан дәверләр үткән мәлдә заман таләпләре дә үзгәрә, «яңа законнар ачылу белән, фән һәм техникадагы карашлар бик тиз искерә һәм, асылда, яшәүдән туктый». Әдәбиятта, художестволы фикер киңлегендә исә борынгы традицион образлар, тема һәм сюжетлар саклана, яки «искергән дип исәпләнгән формалары бүген мөстәкыйль рәвештә дә, соңгы дәверләрдә язылган әсәрләрнең образлар системасы эчендә бераз үзгәртелгән көенчә дә яши» [Әхмәтйәнов, 1994, б. 112], дип дәвам иткән иде фикерен. Икенче төрле әйткәндә, кайчандыр әйтелгән сүз, сурәтләнгән образ яки сюжет, вакытның күпме үтүенә карамастан, яңадан кабатлана, сак кына үзгәреш кичерсә дә, үзен таныта, искә төшерә. Ягъни галим әйткән борынгы мифология поэтикасы бүгенге әдәбиятта да үзен сиздерә, художестволы сынланыш таба, ягъни, инде бүген фәнни итеп әйткәндә, интертекст бәйләнеш тудыра. Ким Әхмәтйәнов, күрәсең, М.М. Бахтинның хезмәтләре белән хәбәрдар булган, чөнки гел текстлар, фикерләр диалогы хакында әйткән кебек.

Тормышның тиз үскән, үзгерешләр, яңарышлар – модернизацияләр кичергән бер мәлендә нindидер яңалык, прогрессив алымнарны

сынап караганда, кайчак, күптән булдырылган, әмма нindидер сәбәпләр аркасында онытылган гыйльми ачышлар, гомумиләштерүләр әнә шул «яңалыкның» булу ихтималын ачыклый. Филология фәнендә кайчандыр ачылып та онытылуга дучар ителгән *интертекст* теориясе билгеле. Бу бүгенге галимнәрнең иркен фикер йөртеп, тикшеренү эшләрендә төрле методологик юлларны чамалап карау белән бәйледер. Үз чиратында аны бертөрле фикерләүдән, калыплашкан карашлардан арынуга омтылу белән дә аңлатып буладыр. Милли фәнгә килгәндә исә, әлегә традицион ысулларның кулланылуы күзәтелә. Әмма, моңарчы салынган теоретик нигезләрне инкяр итмичә, шуңа таянып, яңача фикерләүчеләр дә юк түгел.

Шушы яссылыкта әдәбиятны тәкъдим ителгән метод ярдәмендә карау фольклор традицияләренең кулланылу механизмына төшенергә, аларның әсәрдә нинди художестволы функция үтәп килүен, семантикасын ачыкларга, текстара бәйләнешләрне барларга ярдәм итә. Боларның барысын да башкару максатында, алда телгә алынган комплекслы һәм системалы, чагыштырма, тарихи-мәдәни кебек методологик алымнар белән беррәттән, күптән билгеле һәм герменевтиканың бер төре булып та, әмма совет фәнендә телдән төшеп калган җирдән бүгенге Россия гыйлемендә тергезелгән, *интертекст ысулына* аеруча мөрәҗәгать итәргә мөмкин. Моның белән нindидер искиткеч ачыш ясау артыннан кумыйча, дөнья мәдәниятенең бер өлеше булган башкорт милли әдәбиятын да шушы ысуллар ярдәмендә тикшереп карап, аны киңрәк даирәләргә чыгару нияте өстенрәк дип табылды. Бу җәһәттән безнең өчен әдәби әсәрдә чагылыш тапкан, файдаланылган фольклор традицияләрен санап кына үтмичә, аларны тулаем сәнгати-эстетик караштан чыгып, әдәбият белән фольклор арасындагы бәйләнешне ачыклап, төрле чорда иҗат ителгән әдәби әсәрләр арасындагы интертекстны өйрәнү бигрәк кызыклы булыр иде.

Герменевтика, билгеле булганча, текст, сүз мәгънәсенә төшенүне, интепретацияләүне аңлата. Әдәби әсәрдә фольклор традицияләренең чагылыш табуы, әсәргә нindидер рәвештә сәнгати һәм эстетик яктан тәэсир итүе, аның поэтик үзенчәлекләрен арттыруы яхшы аңлашыла. Әсәрдә урын алган халык иҗаты элементларын һәркем җиңел генә күреп, атап чыга яки фольклор сюжеты белән әдәби әсәр я булмаса, бер авторның әсәре белән башка автор әсәре арасындагы (яки анда бирелгән герой образлары, мотивлары) охшашлык, параллельләрне күреп, шуның белән интертекстуаль бәйләнеш хакында сүз йөртә ала. Әмма чын мәгънәсендәге гыйльми тикшеренү моның белән генә чикләнми әле. Чөнки билгеле галим Б.В. Томашевский әйтүенчә: «…обнаруженные “параллели” будут носить характер мало значащего “сырого материала”, а “выискивание этих параллелей” вне уяснения их характера, сути, функции будет представлять собой что-то вроде “литературного коллекционирования”» [Томашевский, с. 81–82]. Безнең очракта да чагылыш тапкан фольклор традицияләренең семантик үзенчәлекләрен өйрәнгәч, аларның әсәрдәге художестволы функциясе, роле, тоткан

урыны, мәгънәсе (ягъни теге яки бу фольклор күренешенең семантикасы, табигате, идея-эстетик торышы) янә төрле яклап ачыклана һәм яктыртыла. Чөнки фольклор беренче карашка гади төшенчә кебек кабул ителсә дә, асылда, Р.Ә. Солтангәрәева дөрес әйтәкәнчә, «в нем (в фольклоре. – *Н.Х.*) нет ничего случайного, бессвязно выдуманного из ничего и не имеющего когда-то практического применения… фольклорный жанр… сложный мировоззренческий код, полимерный тест-символ традиционной культуры…» [Султангареева, с. 7]. Моның белән, ягъни шушы үзенчәлекләргә ия булган халык иҗаты традицияләрен үз иткән әдәби әсәрнең төп асылына, аның башка әдәбият, рухи-мәдәният, җәмгыять күренешләренә (традицияләренә) бәйле булуына, авторның моның белән нәрсә әйтергә теләвенә тирәнрәк төшенү мөмкинлеге туа. «Актуальные проблемы методологии литературной критики» дигән хезмәттә әйтелгәнчә, «…всякий текст при всей своей неповторимости является представителем некоей общности, … определенной культурной традиции, символ присутствия духовности. Интерпретация может быть направлена на выявление этой объективной духовности, которая имеет исторически меняющиеся формы, но имеет некую неизменную сущность, своим постоянством обеспечивающую непрерывность культурной традиции, отражающую единство исторического процесса» [Сөләйманов, Хөббитдинова, б. 14]. Башкорт әдәбиятын шушы һәм интертекстуальлек күзлегеннән карау аны мәдәни, художестволы универсалий (культурные, художественные универсалия) фонында тикшерү, аның художестволы гомуми һәм уртак урыннарын күзәтү, ягъни башкорт художестволы сүз сәнгатен бөтендөнья мәдәнияте яссылыгында, аның бер өлеше булуын исбатлап тикшерү мөмкинлеге дә бирә.

Шул ук вакытта без әсәрнең поэтик үзенчәлекләрен өйрәнүдән дә читләшмәскә тиеш. Билгеле ки, поэтика әсәрнең жанрын тикшерә, персонажлар характерын ачыклап анализлый; темасын аныклый, ягъни символик формада гына булса да, әсәрне интерпретацияләү мөмкинлеге биргән кодларны (конвенция системасы) билгеләүдән гыйбарәт. Поэтиканың бурычы булып тик әдәби әсәрдә художестволылыкны тудырган төрле чараларны аңлату тора [Сөләйманов, Хөббитдинова, б. 14, 15].

Интертекст белән поэтиканы аерып карау үзен акламас төсле. Бу бигрәк тә художестволы әсәрнең семантик структурасын гына түгел, аның поэтик үзенчәлекләрен дә мәҗбүри тикшергәндә мөһим. Бу җәһәттән художестволы әсәрнең поэтикасын махсус рәвештә төрле яклап өйрәнгән Ә.Ш. Абдуллина дөрес билгеләгәнчә, «…интертекстуальность – это использование поэтики того или иного произведения в структуре другого произведения, присутствующее в открытом (эксплицитном) или завуалированном (имплицитном) виде и проявляющееся как перекодировка поэтики чужого произведения в собственных художественных целях» [Абдуллина, с. 314]. Язучының әлеге иҗади эшмәкәрлеге аңлы һәм аңсыз, интуитив рәвештә башкарылуы ихтимал.

Янә дә башкорт әдәбиятында башка халыклар фольклор традицияләре чагылырга мөмкин. Һәм дә бер үк сюжетның төрле халыклар авыз-тел иҗаты репертуарында очраган версияләрен тарихи-генетик планда өйрәнүне дә интертекст ысулы ярдәмендә башкарып, кызыклы нәтиҗәләргә килү форсатын тудыра. Мәсәлән, мәшһүр татар халык шагыйре Габдулла Тукай иҗатында очраган башкорт һәм татар халыклары мифологик карашы, фольклор традицияләренең ярылып ятуы әнә шул хакта сөйли [Хөббитдинова, 2022, б. 46–54]. Алай гына да түгел, художестволы универсалийга ярашлы рәвештә, хәтта ки милли әдәби әсәр белән башка милләт кинофильмы яки сүз сәнгате белән сынлы сәнгать арасында интертекст бәйләнешләрен күзәтү мөмкинлеге дә бермә-бер арта. Мисалга башкорт совет язучысы Һәзиә Дәүләтшинаның «Айбикә» (1931) повестен китерергә мөмкин. Аның нигезендә кичәге басынкы, сабыр яшь кызыкай, вакыт үткән саен, тормыш авырлыкларына һәм каршы искән җилләргә бирешмичә ныгып чыныккан характерга әверелеп, ирләр һөнәрен үзләштереп, алардан калышмый хезмәт итә башлаган эмансипацияләнгән хатын образына бәйле хәл-вакыйгаларга корылган сюжет ята. Ул, асылда, 1980 елда киң совет экраннарына чыккан «Мәскәү күз яшенә ышанмый» (реж. Владимир Меньшов, «Москва слезам не верит») кинофильмының В. Черных хикәясенә нигезләнгән сюжеты белән имплицив бәйләнешкә кергән булуы ачыклана. Ягъни башкорт әдибәсенең 30 нчы елларда иҗат ителгән әсәре белән рус авторының әсәре арасында шулай интертекст бәйләнеш барлыкка килгән. Болар үз милли үзаңы, поэтик нечкәлеге булган башкорт әдәбиятын шушы универсалийлар гомумилегендә карарга мөмкинлек бирә.

Шулай итеп, кайчандыр барлыкка килеп тә, онытылып калган, соңыннан Россия әдәбият гыйлемендә янә дә тергезелгән интертекстуальлек теориясе яшәүгә хаклы. Аның мөмкинлекләре милли әдәби фикерне бөтен тулылыгында, поэтик киңлегендә тикшерү мөмкинлеге бирә. Традиция буларак файдаланыла килгән билгеле әдәбият методлары белән беррәттән ниндидер мәгънәдә новатор ысулына әверелгән текстара бәйләнеш – «диалог» ысулының да файдасы зур булуы танылды.

Әдәбият

Абдуллина А.Ш. Поэтика современной башкирской прозы. Уфа; ИИЯЛ, 2009. 352 с.

Азадовский М.К. Статьи о литературе и фольклоре. М.-Л.: Наука, 1960. 547 с.

Арзамазов А.А. Эволюция образной системы и лингвосемантические трансформации в удмуртской поэзии половины 1970-х – начала 2010-х гг.: автореф. дис. … д-ра филол. наук. Ижевск, 2016. 41 с.

Ауэзов М.О. Мысли разных лет. Алма-Ата: Наука, 1959. 556 с.

Әхмәтйәнов К.Ә. Поэзияла матурлыҡ һәм ҡаһарманлыҡ. Өфө: Башҡ. кит. нәшр., 1982. 304 б.

Әхмәтйәнов К.Ә. Поэтик образлылыҡ. Өфө, 1994. 160 б.

Веселовский А.Н. Историческая поэтика. М.: Высшая школа, 1989. 406 с.
Галин С.А. Фольклор һәм заман. Өфө: Башҡ. кит. нәшр., 1972. 112 б.
Далгат У.Б. Литература и фольклор. М.: Наука, 1981. 248 с.
Жирмунский В.М. Сравнительное литературоведение. Л.: Наука, 1979. 493 с.
Иткулова Л.А. Нравственный выбор в башкирской сказке (Философско-мировоззренческий анализ). Уфа: БашГУ, 2002. 136 с.
Кунафин Г.С. Башкирская поэзия XIX – нач. XX в.: Вопросы жанровых и идейно-художественных особенностей. Уфа: Гилем, 2011. 480 с.
Медриш Д.Н. Литература и фольклорная традиция. Вопросы поэтики. Саратов, 1980. 296 с.
Мелетинский Е.М. Введение в историческую поэтику эпоса и романа. М.: Наука, 1986. 317 с.
Нурланова К.Ш. Эстетика художественной культуры казахского народа. Алма-Ата: Наука, 1987. 556 с.
Пропп В.Я. Фольклор и действительность. М.: Наука, 1976. 326 с.
Путилов Б.Н. Героический эпос и действительность. Л.: Наука, 1988.
Сөләймәнов Ә.М. Өс мөғжизә. Өфө: Китап, 2009. 296 б.
Сөләймәнов Ә.М., Хөббитдинова Н.Ә. Әҙәби әҫәрҙе тикшереү юлдары. Өфө: Китап, 2012. 168 б.
Султангареева Р.А. Башкирский фольклор: семантика, функции и традиции. Уфа: Башк. энцикл., 2018.
Сухих С.И. Методология литературоведения; комплексный и системный методы анализа литературы // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. 2012. № 6(1). С. 298–303.
Томашевский Б.В. Пушкин и Франция. Л., 1960. 498 с.
Харисов А.И. Литературное наследие башкирского народа (XVIII–XIX вв.). 2 издание, дополненное. Уфа: Китап, 2007. 416 с.
Хөббитдинова Н.Ә. Башҡорт әҙәбиәтендә фольклор. Өфө: Ғилем, 2005. 163 б.
Хөббитдинова Н.Ә. Фольклор в башкирской литературе: художественно-эстетический аспект (XIII – начала XX века). Уфа: Гилем, 2016. 276 с.
Хөббитдинова Н.Ә. Габдулла Тукай иҗатында милли-мәдәни антропологик образлар: сәнгатьчә универсалияләр һәм интертекстуальлек // Фәнни Татарстан. 2022. № 3. Б. 46–54.
Хөсәйенов Ғ.Б. Быуаттар тауышы. Башҡорт әҙәбиәте тарихы, теорияһы һәм тарихи поэтика буйынса очерктар. Өфө: Башҡ. кит. нәшр., 1984. 299 б.
Шәрипова З.Я. Әҙәбиәт ғилеме һәм заман. Өфө: Китап, 2001. 320 с.
Яхин А.Г. Изучение системы взаимодействия устного народного творчества и литературы // Проблемы взаимосвязи фольклора, литератур и литературных языков народов Приуралья и Поволжья: сб. тез. / Н.Т. Зарипов (отв. ред.). Уфа, 1978. С. 3.
Яхин А.Г. Система татарского фольклора. Казань: Таткнигоиздат, 1984. 200 с.

Хөббитдинова Нәркәс Әхмәт кызы,
филология фәннәре докторы, М. Акмулла исемендәге Башкорт дәүләт педагогия университетының Башкорт фольклоры гыйльми тикшеренү үзәге баш фәнни хезмәткәре